

Yaşlılık ve Etik

Nurten Gökalp
Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
gokalp@gazi.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4215-772X

Geliş Tarihi: 09.06.2017 Revize Tarihi: 30.11.2017 Kabul Tarihi: 22.12.2017

ÖZ

İnsan davranışlarını etkileyen ve düzenleyen kurallar ve değerler sistemi olan ahlâk, hangi düzeyde olursa olsun, toplum hayatının var olduğu her yerde mevcuttur. Etik ise pratik alanda ortaya çıkan ahlâkın kuramsal boyutu, felsefenin ahlâkın bilgisine yönelik değerlendirmeleridir. Bir anlamda ahlâki yaşayış ilkelerinin ve unsurlarının bilgisinin elde edilmesine yönelik felsefi bir faaliyet alanıdır. Bütün felsefe disiplinleri gibi etiğin de kendine has terim ve kavramları vardır. Bu kavramların tanımlanmasına yönelik çabalar ilkçağ felsefesinden beri sürmektedir. İyi, erdem ve sorumluluk kavramları bunlardan birkaçıdır. Etik tarihi açısından en eski etik türü olan normatif etikin bir türü olan erdem ahlâki ilkçağ felsefesinden günümüze kadar çeşitli biçimlerle temsil edilmiştir. Bilgelik, erdem ve yaşlılık ilişkisi hakkındaki felsefi değerlendirmede yaşlılık kavramına yüklenen anlama işaret etmek gerekir. Buna göre yaşlılık sadece niceliksel bir süreç değil aynı zamanda niteliksel bir süreçtir. Bu sürecin tahlili yaşlılık etik ilişkisinin aslında nasıl anlaşılması gerektiğini gösterecektir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, erdem, bilgelik, etik

Ageing and Ethics

ABSTRACT

Moral which is the value system of affecting and controlling human behavior in the society is present everywhere where there is life. Ethics which is the theoretical dimension of morality emerging in the realm of practice, is the philosophical assessment knowledge of morality. Like the all philosophical disciplines ethics has some own terms and concepts. Since antiquity the efforts to define of these concepts continues. Good, virtue and responsibility are some of them. Virtue ethics, an oldest type of normative ethics, is represented by a variety of forms from antiquity to the present day philosophy. Philosophical assessment about the relationship among wisdom, virtue, and ageing is related with meaning of ageing. Ageing process is not only a quantitative but also a qualitative process. The analysis of this process will show us how understand actually the relationship between aging and ethics.

Key words: Ageing, wisdom, virtue, ethics

Giriş

Grekçe’de alışkanlık, töre, huy, mizaç anlamlarına gelen ethos sözcüğünden türetilen etik sözcüğü Türkçe’de ahlâk sözcüğü ile karşılanmaktadır. Aynı anlama gelmekle birlikte, felsefede ahlâk ile etik arasında bir ayırım yapılmaktadır (Cevizci, 2007, s:261).

İnsan davranışlarını etkileyen ve düzenleyen kurallar ve değerler sistemi olan ahlâk, hangi düzeyde olursa olsun, toplum hayatının var olduğu her yerde mevcuttur. İnsan yaşayışının bir uzantısı olan ahlâki yaşayışta insanın tavır ve davranışları ahlâki ölçütlerle kontrol edilir ve değerlendirilir. İnsanın eylemlerini iyi ve kötü değer yargılarına bağlı olarak değerlendirme esasına dayanan ahlâki değerlendirme ile insanın neye ya da kime karşı ahlâklı olması gerektiği sorusuna bağlı olarak anlam kazanan dört tür ahlâktan bahsedilmektedir. Bunlardan ilki insanın yaratıcısına karşı olan ahlâkıdır. İkincisi varlığını borçlu olduğunu düşündüğü doğaya karşı olan yükümlülükleri üzerine kurulu olan doğal ahlâktır. Üçüncüsü bireyin kendine karşı yükümlülükleri içeren bireysel ahlâk, dördüncüsü ise diğer insanlarla olan ilişkisinde ortaya çıkan sosyal ahlâktır (Cevizci, 2007, s:264).

Etik ise pratik alanda ortaya çıkan ahlâkın kuramsal boyutu, felsefenin ahlâkın bilgisine yönelik değerlendirmeleridir. Bir anlamda ahlâki yaşayış ilkelerinin ve unsurlarının bilgisinin elde edilmesine yönelik felsefi bir faaliyet alanıdır.

Bütün felsefe disiplinleri gibi etiğin de kendine has terim ve kavramları vardır. Bu kavramların tanımlanmasına yönelik çabalar ilkçağ felsefesinden beri sürmektedir. İyi, erdem ve sorumluluk kavramları bunlardan birkaçıdır.

İyi: İyi ahlak açısından ahlaki eylemin ulaşmak istediği nihai hedeftir. Her ahlaki eylem sonuçta iyiye ulaşmak ister. İyi, kendi başına var olan bir değerdir. İyi kavramının tanımlanmasında filozoflar arasında bir birlik olmamakla birlikte iyinin varlığı konusunda filozofların genelinin anaştığı söylenebilir.

Erdem: Kişinin ahlâki bakımdan sürekli ve daima iyi olma durumu olarak tanımlanan erdem kişinin ahlaki gelişmişliği ve olgunluğunun bir yansıması olarak kabul edilir. Erdem kavramı felsefeye, etiğin kurucusu olarak da kabul edilen Grek Filozofu Sokrates'in armağanıdır. Sokrates erdemi bilgelikle özdeşleştirmiş ve üstün bir vasıf olarak belirlemiştir.

Sorumluluk: Bir insanın iradi olarak ve bilerek yaptığı bir eylemin sonuçlarını kabul etmesi durumudur. Ahlaki sorumluluğun varlığından söz edebilmek için ahlaki eylemi gerçekleştiren kişinin üç niteliğe sahip olması gerekir. (1) Sorumluluğun gerçekleşmesi için kişinin akıl sağlığının yerinde olması (2) O eylemi mutlaka özgür ortamda gerçekleştirmesi (3) Kişinin ahlaki eylemin amacı olan iyinin bilgisine sahip olması. Bu vasıfları taşıyan kişinin eyleminin sonucunda ortaya çıkabilecek her türlü sonucu karşılayabilecek ahlaki olgunluğa sahip olduğuna hükmedilir.

Özgürlük: Ahlaki manada insanın seçme faaliyetini gerçekleştirirken herhangi bir sınıra, zorlamaya bağlı kalmadan seçimini yapabilmesi durumudur. Özgür ortamın belirleyicisi olan koşullar, hem öznenin kendi koşullarıdır hem de öznenin dışında var olan dış koşullardır. Özgürlük insanın ahlaki eylemini var olan bütün koşulları göz önüne alarak herhangi bir zorlamaya dayanmaksızın seçimini yapma ve uygulama gücüdür.

Antik Yunan felsefesinden günümüze kadar, etik alanda yaşanan çağın koşullarına, problemlerine ya da dönüşümlerine bağlı olarak değişen ve farklılaşan bir çerçeve mevcuttur. Etiğin tarihi içerisinde ortaya çıkan bu çerçeveyi iyi değerlendirebilmek için yapılmış farklı etik araştırmalarından ve buna bağlı sınıflamalardan bahsedilebilir. Bu çerçevede yaygın bir sınıflama; normatif etik, betimleyici etik ve metaetik olarak adlandırılan üç ayrı kuramsal etik türü ile uygulamalı etik şeklindeki sınıflamadır.

Kural koyan ve emreden bir ahlak türlerini kapsayan normatif etik ahlak felsefesinin geleneksel biçimi olarak düşünülebilir. Normatif etik insanların hayatını nasıl sürdürmeleri gerektiği, neyin iyi neyin kötü olduğu, neyin doğru ya da yanlış olduğu, neyi yapıp neyi yapmamaları gerektiği, eylemlerinin nihai amacının ne olması gerektiği ile ilgili bilgi veren, ahlaki yaşayış için normlar ve ilkeler koyan etik türüdür. Etik tarihi açısından en eski etik türü olan normatif etik ilkçağ felsefesinden günümüze kadar çeşitli biçimlerle temsil edilmiştir. Aynı zamanda etiğin kurucusu olarak da kabul edilen Antik Yunan düşünürü Sokrates geleneksel değerleri sorgulamış ve ahlâki hayatın temel unsurları üzerinde düşünmüştür. İnsan hayatının sorgulanması gerektiği düşüncesi ile hareket eden Sokrates insan eylemlerinin temellerini ve eylemlerin nihai amacının tespitine yönelik değerlendirmeler yaparak bu konuda önemli bir adım atmıştır.

Erdemi ahlâklılığın önemli bir özelliği olarak gören Sokrates insanın eylemlerinin amacını mutluluk olduğunu, mutluluğun da erdemle ilişkili olarak gerçekleşebileceğini iddia eder. Buna göre insan kendini bilmekle yükümlüdür. Kendini bilmek entelektüel anlamda ahlâki iyinin bilgisine sahip olup onu hayatın içine aktarmakla gerçekleşir. Ahlâkın temel kavramı olan iyinin bilgisini elde eden insan bu bilgisini eylemlerine aktarır ve erdemli bir insan olur. İyi insan bilgili insandır. Kendini ahlâki bir varlık olarak ortaya koyabilmek için gerekli doğru bilgiye sahip olabilen insandır. Bilen insan aynı zamanda bilgisini kullanabilme özelliğine de sahip olan insandır. Yani iyiyi eyleyen insandır. İyiyi eyleyen yani ahlâki bir varlık olabilen insan kendini, bir insan olarak sahip olduğu özellikleri kullanarak iyiye göre biçimlendirebilen insandır. Ahlâklılı ya da erdemli bir kişi sahip olduğu ahlâki karakter ve değerler ile toplumda temsil ettiği kişilikle toplumu etkileme ve yönlendirme gücüne sahiptir.

Sokrates'in öğrencisi ve onun temel görüşlerini benimseyip devam ettiren filozof Platon evrensel etik ilkeleri üretebileceği bir metafizik geliştirir. İdealar öğretisi olarak anılan bu öğretilerde,

bilgide ve ahlakta idealarla kurulacak ilişkinin önemine işaret edilmektedir. Ona göre, bilgide insanın amacı ideaların bilgisini elde etmektir. Zira insan ezeli ve ebedi olan ideaları daha önceki yaşamında tanımış olmasına karşın daha sonra onların bilgisini kaybetmiştir. Zihnin ideanın bilgisini yeniden kazanması ile gerçekleşen süreçte insan akıl yürütme yeteneği ile hakikatin özünü oluşturan ideaları kavrar. İdeaların bilgisini elde eden insan ise bilge yahut filozof olarak adlandırılır.

Ancak bilgelik ya da filozofluk yalnızca ideaların bilgisini elde etmekle sınırlı değildir. İnsanın görevi sadece bilgi elde etmek değildir. Ancak bilgi insanın görevinin temelidir. İdeaların bilgisini elde eden insan bu bilgiyi ideaların en üstünde bulunan iyi ideası ile ilişkilendirmek zorundadır. İyi ideası ile ilişkilendirilen bilgiden eylem doğar. Yani insan sadece bilgiyi elde etmekle kalmaz bunu davranışlarına da yansıtır. Bilgelik veya filozofluk bunu gerektirir. Dolayısıyla bilgelik bilgi ile eylemin bütünlüğünü gösterir. Bu durumda bilge insanın aynı zamanda ahlâklı insan olması gerektiğine işaret edilir.

Ahlâklı insan iyi ideasının bilgisini elde edebilmek için kötülükten mümkün olduğunca uzak duran ve aklını kullanan insandır. İnsanın kötülükten kurtulabilmesi, kötülük kaynaklarından uzaklaşması ile mümkündür. Kötülük ise gölge ya da görünüşle ilgilidir. Gölgeyle ilişkili olan insan bedeni de kötülük kaynağıdır. Kötülük kaynağı olan beden Platon'a göre görünüş âleminin hapisanesidir. Bedene sıkışmış olan ruhun ezeli ebedi ideler âlemine dönüşünü engelleyen bu hapisaneden kurtulması gerekmektedir. İnsanın zihinsel değişimine işaret eden bu sürecin sonunda bilgeliğin gerçekleşeceğine ve insanın amacını ve değerini ortaya çıkaracağına inanmaktadır.

Benzer bir düşüncenin temsil eden ve tıpkı Platon gibi ahlâki anlamda Sokratik geleneğe mensup bir filozof olan Aristoteles ahlakta mutlulukla ilişkilendirilmiş erdem anlayışını savunmaktadır.

Platon'un evrensel ve ideal iyilik modeline karşın Aristoteles iyiyi insanların doğal olarak yöneldikleri amaçların hayata geçirilmesi olarak tanımlamaktadır. Buna göre, en yüksek iyi ruhun doğal yeteneklerinin erdeme uygunluğudur. Akıllı bir varlık olan insan için en yüksek iyi onu insan kılan işlevleri tam ve sürekli olarak hayata geçirilmesidir. İnsan için söz konusu bu hale mutluluk adını verir. Ahlak insanın özünü, kendi türsel doğasını gerçekleştirme ahlakıdır. Ona göre ahlaki erdemlerin özü de orta yolu bulmaktır. "Erdem, akıl tarafından ve aklı başında insanın belirleyeceğiyle belirlenen, bizle ilgili olarak orta olanda bulunma huyudur."(Aristoteles, 1997, s:29-30) diyen Aristoteles, özellikle "Nikamakhos'a Etik" adlı kitabında insanın eyleme dayalı yaşamında ruhun rasyonel ve irrasyonel boyutu arasındaki ilişkiyi vurgu yapmaktadır. İnsanın işi ruhun akla uygun ya da akıldan yoksun olmayan etkinliğini, yani ruhun erdeme uygun etkinliğini gerçekleştirmektir. Bu etkinliğin amacı insanî iyiyi elde etmektir.

Aristoteles için iyiyi gerçekleştirmek ahlaki bir amaçtır, bu da erdemle ilişkilidir. Erdem ise bir tür orta yol, ölçü olmaktadır. Ölçülü kişi gerekenleri gerektiği şekilde, gerektiği zaman arzu eder; akıl da bunu buyurur. Orta yolu bulmak özellikle tek tek durumlarda oldukça zordur. Çünkü nasıl, kime karşı neden ve ne kadar süreyle uygulanmamız gerektiğini belirlemek kolay değildir. Erdemli kişi için erdeme uygun etkinlik en çok tercih edilen etkinliktir.

Aristoteles'te iki uç arasındaki ortayı bulmakla belirlenen bu ahlaki erdemlerden ayrı olarak bir de, bilgelik gibi zihinsel faaliyete bağlı olan ve şeylerin niçin oldukları gibi olduklarını anlamakla belirlenen entelektüel erdemler vardır. Bu erdemler ahlaki erdemlerden daha üstün olup gerçek mutluluğu meydana getirirler. Bu erdemler ruhun akıllı parçasının, bilgeliği, başka bir amaç gözetmeksizin istemesinin, hakikate pratik bir kaygı olmaksızın yönelmesinin sonucu olan erdemlerdir.

İlkçağ felsefesinin erdem bilgelik ilişkisini dile getiren son temsilcileri Stoacı'lardır. Stoa felsefesi Antik dönemin son baskın felsefesidir ve büyük ölçüde Platon ve Aristoteles'in düşünceleri ile şekillenmiştir. Stoa düşüncesine göre, akıl kozmosa nüfuz etmiştir. Akıl ki aynı zamanda doğadır, Tanrıdır, her yeri kaplamıştır. O her yeri ve her zamanı kontrol eder. Onun planına karşı olan şey, kötüdür, akıldışıdır ve doğaya karşıttır. İnsan da aklidir. Stoa felsefesine göre varlıkların en değerlisi olan insanın değerini ortaya çıkaran özellik sahip olduğu ruhtur.

Greks düşüncesindeki entellektüalist geleneği takip ederek erdem ile bilgiyi aynileştirmiş olan Stoalılara göre insan, evrensel geçerliliği olan yasalara tabidir ve aklı ile bunları bilebilir. Stoa ahlakının temeli ise doğaya uygun yaşamdır. İnsan doğadaki düzene uygun olarak, kendi ruhunu düzene sokmalı ve nasıl ki doğa evrensel bir akıl tarafından yönetiliyorsa, aynı şekilde insan da aklın yönetimi altına girip, iradesini aklın denetimi altına sokmalıdır. “Evrenin doğasının ne olduğunu, benim doğamın ne olduğunu, bunların birbirleriyle ilişkisinin ne olduğunu; hangi parçasının bütününe hangi parçası olduğunu göz önünde bulundurmamak gerekir; hiç kimse yaptıklarının ve söylediklerinin senin parçası olduğunu doğayla her zaman uyum içinde olmanı engelleyemez.” (Marcus Aurelius, 2004, s:42)

Roma Stoasından Cicero’ya göre “Bazı insanlar zenginliği yeğ tutarlar, bazıları sağlığı, bazıları yetkeyi, birçokları ise zevkleri. Bu sonuncusu hayvanlara yaraşır, diğerleri geçici ve belirsizdir, kendi kararlarımızdan çok kaderin cilvesine bağlıdır. En yüce iyinin erdemde bulunduğunu söyleyenler çok haklı” (Cicero, 1994, s:31) demektedir. O halde doğaya uygun yaşamak yani erdemli olmak hayatın temel gayesidir.

Stoalılara göre en temel güdü kendini koruma güdüsüdür. Akıllı varlıklar için, kendini koruma ve mutluluğuna katkıda bulunan bir şey değere sahip olabilir; bu nedenle sadece erdem iyi bir şeydir. Çünkü insan ruhunun kendini koruması, doğaya uygun yaşaması için aklını kullanması gerekir. O halde insan amacına uygun olarak yaşamalı doğanın aklına ve onun yasasına uymalıdır. Ona uygun yaşamak ise insan kendi doğasından gelen özelliklerini iyi tanımak ve onlara uygun bir yaşam biçimi geliştirmektir.

İlkçağ erdem etiğinin son temsilcileri olan Stoalılar’dan sonra ortaçağ düşüncesinde etik alanındaki düşünceler felsefenin diğer alanları gibi tamamen değişmiştir. Bu dönemde Tek tanrılı dinlerin yaygınlaşması sonucunda hakikatin kaynağı artık akıl değil Tanrı’dır. Tanrı hem hakikatin hem de değerlerin kaynağıdır. Bu nedenle bu dönemdeki etik düşünceler din ile yakından ilişkilidir.

Batı Ortaçağ Hıristiyan felsefesinden farklı bir biçimde şekillenen Ortaçağ İslam felsefesinde ise, felsefenin amacı bilgelik olarak belirlenmektedir. Bilgeliliğin amacı olan hikmet kavramına bağlı olarak inşa edilen felsefede bilme ile yapma arasındaki zorunlu bağa işaret edilmekte güzel ve doğru işlere yönelmenin önemine işaret edilmektedir.

Bu filozoflardan biri de burada düşüncelerini örnek olarak alacağım, Türk düşünce ve kültür tarihi açısından oldukça önemli bir isim olan Fârâbî (870-950)’dir. Fârâbî’ye göre insan en yüksek mükemmellik olan mutluluğa erişmek üzere yaratılmıştır. İnsanın nihai ve en yüksek amacı mutluluktur. Mutluluk kendisi için istenen, hiçbir zaman bir başka şeyin elde edilmesi için istenmeyen iyiliktir. (Fârâbî,1997, s:90) Mutluluk öyle bir değerdir ki hiçbir şeye bir araç olmayıp, doğrudan doğruya bir amaçtır ve bu, apaçık bir şeydir. “Mutluluk insan ruhunun varlık bakımından kendisine dayanacağı bir maddeye ihtiyaç duymayacağı bir mükemmellik derecesine, Faal-Akıl seviyesine ulaşmaktır.” (Fârâbî, 1997, s:75-76).

İnsan sınırlı da olsa bu mutluluğu tek başına gerçekleştirme güç ve imkânına sahiptir. Mutluluk insanın kendini gerçekleştirme özelliği de teorik boyutu içinde akıl kuvvetini hayata geçirmesi ile meydana gelir. İnsan için mutlak anlamda mutluluk maddeden her bakımdan bağımsız olup ebediyete ulaşmaktır. Etkin Akıl’la kurulan ilişki ile açıklanabilecek böyle bir tecrübenin yaşanabildiği kazanılmış akıl düzeyinde, insanın bu dünyadaki en yüksek mutluluk düzeyini elde edeceğini söylenebilir. Bu durumda mutluluk belli bir çerçeve içerisinde aklın eğitimini öngörür ki böyle bir eğitim olmadan insanın yetkinlik kazanması ve mutlu olması mümkün değildir. Aklın teorik eğitiminde aklın maddi düzeyden başlayarak belirli merhaleleri katetmesi ve son noktada maddi olandan bağımsız olarak varolacağı bir olgunlaşma sürecine işaret edilmektedir. Akıl hem mutluluğa ulaştırıcı biricik araçtır ve hem de mutluluğun kendisi ve sürekli kaynağıdır. Başka bir deyişle, insan felsefi tefekküre yükseldiği zaman önündeki mutluluk kapısı açılır ve o maddi varlığını aşar. Demek ki insanın amacı esas akli melekelerini bilerek ve isteyerek geliştirmek, evrenin esas ve en yüksek amacını anlamaktır.

Bununla birlikte, insan aklının olgunlaşmış Etkin Akılla irtibat kurması, evrensel bilgiyle aydınlanması olarak tanımlanan en yüksek ve en gerçek mutluluğa sadece filozofların ve

peygamberlerin ulaşabildiği unutulmamalıdır. Sıradan insanlar ise mutluluğa ancak peygamberlerinin önderliğinde, ahlaklı ve erdemli bir yaşayışla imkân sağlayacak alışkanlıklar geliştirerek, güzel huylar kazanarak erişebilirler. Yani, sıradan insanların mutluluktan pay alabilmeleri için kendilerini mutluluğa götürecek erdemli davranışları kazanmaları ve kazandıktan sonra da onları koruma konusunda sürekli ve ciddi bir çaba göstermeleri gerekmektedir.

İnsan akli gelişmenin basamaklarını kat ederek son yetkinliğe ulaşmak, metafizik alanın doğru bilgisine ulaşmak ve buna göre eylemek zorundadır. Bu da filozofça bir tavır gerektirir. Fârâbi’de teorik olan bu metafizik amaç ahlâk sisteminde pratik yetkinlikle birleştirilerek üç tip insandan söz edilebilmektedir: İyi İnsan, kötü insan ve bilgisiz insan. İyi insan teorik ve pratik yetkinliğin ideal bir uyumunu yansıtırken, kötü insan erdemli olmayla bilgisiz olma arasındadır. Kötü insan teorik bakımdan üstteki bilgili insanla, pratik bakımdan ise bilgisiz insanla benzerdir. Bilgisiz insan ise bunların dışındadır. Buna bağlı olarak yetkinlik teorik düşünmeyle ilişkilidir ve maddi olanın aşılmasıyla ilişkilidir. Ancak burada aşma mistik olmaktan ziyade iradidir. Nitekim Fârâbi’nin zihnindeki ideal insan tipi filozoftur.

Öte yandan her insan kendini devam ettirmek ve en üstün mükemmelliğini elde etmek için birçok şeye muhtaç olan bir yaratılışa sahiptir. İhtiyacı olan şeyleri tek başına sağlaması mümkün olmadığı için de başkalarına muhtaçtır. İnsan yaşamının amacı olan mutluluğa ancak başka insanlarla bir araya gelerek yaşadığı bir ortamda ulaşabilir. Yani insanın mutluluğu elde etmesinde bütün bir toplumun etkisi ve katkısı vardır. Bu durumda yaşanan toplumun sahip olduğu özellikler insanın amacını gerçekleştirmesi için önemli olmaktadır. İnsanın mutluluğunu gerçekleştirmesi imkânını sağlayan toplumu “Erdemli Toplum” olarak adlandıran Fârâbi’ye göre mükemmel toplumlar büyük, orta ve küçük olmak üzere üç çeşittir: Büyük toplum dünyanın bütünü, orta toplum ise bir milletin bir araya geldiği toplumu, küçük toplum ise bir şehri nitelemektedir. O halde üstün iyiliği elde etmek ve en büyük mükemmelliği gerçekleştirmeye uygun bir şehre gerek vardır. İnsanlarının mutluluğu elde etmek için birbirlerine yardım ettiği toplum erdemli mükemmel toplumdur. Bütün şehirleri mutluluğun elde edilmesi için birbirlerine yardım eden millet erdemli millet, erdemli milletlerin mutluluk için birbirine yardım ettiği evrensel toplumdur (Aydınlı, 2000, s:101).

Erdemli mükemmel toplum tam ve sağlıklı bir insana benzer. Bütün organları ile tam ve sağlıklı bir beden gibi erdemli, mükemmel şehirde parçalar birbirleriyle muntazam bir şekilde bağlanmıştır. Nasıl bir bedende emredici ve yönlendirici bir organ ve ona göre işleyen sistem varsa erdemli şehirde de benzer yapı vardır. Ancak böyle bir toplumsal düzende insanın yetkinleşmesi ve mükemmelleşmesi mümkündür.

Erdemli şehrin yöneticisi hem yaratılışı itibarıyla yöneticiliğe yetenekli olmalı hem de yöneticilikle ilgili iradi meleke ve tutumları kazanmış olmalıdır. O bizzat kendisi mükemmelliğe, zihinsel anlamda ulaşılacak en üst mertebeye ulaşmıştır. Bu insan insanlığın en üst mertebesinde ve mutluluğun en yüksek derecesindedir. O kendisiyle mutluluğun elde edilebileceği her fiile vakıf olan bir insandır (Aydınlı, 2000, s:107). Fârâbi’ye göre, insan topluluklarını düzenleme, yönetme ve yönlendirme işinden sorumlu olan insanlar, felsefi bilgiye sahip bulunan insanlardır. Çünkü teorik bilgelik olmadan, evrenin amacına, kaynağına ve anlamına dair bilgiden yoksun bulunulduğunda, insan için yasa yapmak söz konusu olamaz. Ona göre de insan, ideal devleti ya da erdemli toplumu ancak hakikatin bilgisi yoluyla tesis edebilir ya da başka deyişle o, ancak Tanrı ile evrenin ilişkisini bilirse, bu ilişkinin bir taklidi olacak ideal, erdemli toplumu yaratabilir. Bunu ise sadece filozof ve peygamber yapabilir. Yani, insanları nihai ve en yüksek amaçlarına götürecek, onları erdemli kimseler haline getirecek ilkeleri belirleyip yasaları yapan kişi ancak filozof ya da peygamber olması durumunda bir yönetici olabilir. Ona göre, felsefi düşünebilen, felsefi tefekkür içinde olan akıl, entelektüel gelişiminin en son ve en yüksek evresinde, Etkin Akıl’la birleşir, daha doğrusu kendisinin formu olan Etkin Akılın maddesi haline gelir. İşte burası insanın mutluluğunun doruk noktası, insan için mümkün olabilecek saadetlerin en büyüğüdür. Böyle bir felsefi aydınlanmaya yükselmiş bir kişi olarak peygamberin felsefi hakikati insanı ve toplumları daha büyük ve eksiksiz bir ahlaklılık yönünde harekete geçiren imgesel, sembolik bir hakikate dönüştürür (Cevizci, 2009, s:247).

Bu noktaya kadar ele aldığımız filozoflar erdem ve bilgelik ilişkisini dile getiren görüşleri ile öne çıkan isimler olup bu görüşlerden çıkaracağımız ortak noktalardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

İyi bir insan olmak insan hayatının amaçlarından biridir.

İyi bir insan olmak erdemli olmakla eşdeğerdir.

Erdem bilgelikle ilişkilidir ve bilgelik ise sadece amaçlanan bilginin elde edilmesi ile kazanılan bir vasıf olmayıp kazanılan bilginin insani eylemlere de yansıtılması halidir. Peki, bilgelik ve erdemle yaşlılıkla nasıl bir ilişkisi var? Bundan sonraki değerlendirmelerimiz bu sorunun cevabına yönelik olacaktır.

Bu noktada açıklanması gereken ilk şey yaşlılık kavramının felsefi içeriğidir. Bu içeriği de yaşlılığın genel tanımından hareketle elde edebiliriz. Bu çerçevede; “yaşlılık, yetişkinliğin bir uzantısı olarak yaşam süresinin ileriki döneminde fiziksel ve ruhsal değişimlerin görüldüğü bir evre” olarak tanımlanabilir. Yaşlılığın bu tanımında öne çıkan kıstaslar, fizyolojik değişimler, psiko-sosyal faktörler ve kronolojilerdir.

Bu bağlamda yaşlılık döneminde; derinin incilmesi ve esnekliğini yitirmesi, boyun kısalması, kas kuvvetinin azalması, kemiklerde kalsiyum kaybına bağlı olarak kemik yoğunluğunun azalması, görme ve işitmede problemler gibi genellikle de kronolojik yaşa bağlı olarak ortaya çıkan çok sayıda fizyolojik değişim gözlenmektedir. Yaşlılıkta görülen bu tür fizyolojik değişikliklere “fizyolojik yaşlılık” veya “biyolojik yaşlılık” denmektedir.

Günümüz bilimsel değerlendirmelerinin işaret ettiği bu değişimler insanlığın ilkçağlarından beri tespit edilip ve vurgulanmış ve ilk kez düzenli olarak İlkçağ felsefesinde ele alınmıştır. Yaşlılığı konu edinen ve bunu spesifik bir metin haline getiren Roma Stoa okulundan olan Cicero, “ihtiyarlığı kötü gösteren dört sebep buluyorum: Birincisi insanı işlerden uzaklaştırması, ikincisi vücudu zayıflatması üçüncüsü insanı hemen hemen her zevkten mahrum etmesi, dördüncüsü ölüme yakın oluşu” (Cicero, 1990, s:18) derken bugün fizyolojik yaşlılık olarak tanımlanan şeyin içeriğine vurgu yapmaktadır.

Öte yandan bu fizyolojik değişimin bir avantaj olarak da görülmesi gerekir: Zira “Mademki muhakeme ve akıl ile zevk arzusunu kendimizden uzak tutamıyoruz, doğru olmayan bir şeyin önüne geçtiği için ihtiyarlığa karşı büyük minnettarlık duymamız lazım. Çünkü zevk arzusu insanda düşünce bırakmaz, muhakemenin düşmanıdır hem aklın gözlerini körleştirir ve faziletle hiç ilgisi yoktur”(Cicero, 1990, s:34). Çünkü ona göre bedensel etkiler insanın sahip olduğu daha değerli özelliklerini kullanması için ciddi engeller oluşturabilirler.

Bu engelleri aşmada kolaylık sağlayan bir araç olarak nitelendirebileceğimiz yaşlılığın aynı zamanda olumlu bir özelliğine de şöyle dikkat çekmektedir: “İhtiyarlar gençlerin yaptığı işleri yapmazlar ama çok daha büyük, çok daha iyi işler görürler. Büyük işler kuvvet veya sürat ve çeviklikle değil, düşünce, sözünü geçirme, ortaya doğru fikirler atma ile başarılıdır. Umumiyetle ihtiyarlar bu meziyetlerinden mahrum olmak şöyle dursun, onları artırmışlardır bile.” (Cicero, 1990, s:19-20).

Burada dikkat etmemiz gereken husus, Cicero'nun yaşlanmaya bağlı olarak ortaya çıkan bedensel zayıflamanın insanın zihinsel yeteneklerini de zayıflatmadığı aksine entelektüel yeteneklerini daha verimli ve etkili kullandığına işaret etmesidir. Yani zamanın bedene olumsuz, zihne olumlu katkısı olduğu iddiasıdır ki, bu düşüncenin arkasında insanın insan olmasını sağlayan ayırıcı vasfının zihni ya da akli olduğu temel düşüncesi yatmaktadır. Erdem ahlakını benimseyen Cicero, daha önce de işaret edildiği gibi erdem ile bilgiyi aynileştirmiş, doğru bilginin kazanılmasına yönelik zihinsel bir gelişime işaret etmiştir. Bu aynı zamanda iyi ve doğru yaşamın gereği olan erdemle kazanılmasıdır. Erdemle kazanılmasına yönelik bu zihinsel gelişme de hem iradi ve akli bir çabayı hem de niceliksel sürece paralel niteliksel bir süreci gerektirir. Bu kronolojik yaşla birlikte insanın yaşamının amacını ortaya çıkarmasını sağlayan niteliksel değişim ve dönüşüm sürecidir. Aşağıdaki düşüncesi buna bir örnek olarak verilebilir:

“İhtiyarlığa karşı en mükemmel silah nedir bilir misiniz? Bilgili ve faziletli olmaktır. Bu meziyetler uzun ve dolu bir ömür sürdükten sonra insana tadına doyumaz bir zevk verir, çünkü bunlar insanı hiçbir vakit, hatta yaşlanınca bile terk etmezler. Üstelik iyi yaşadım diye düşünebilmesi yaptığı birçok hayırlı işleri hatırlayabilmesi son derece tatlı bir şeydir.” (Cicero, 1990, s:13-14).

Dolayısıyla yaşlılık niceliksel bir değişimden ziyade niteliksel bir dönüşümdür ve kavramın can alıcı noktası da budur. Bu niteliksel dönüşüm bilgelik ve erdem ile ilişkilendirilmiş olduğundan insan için değerli ve şerefli bir merteye olarak görülmelidir. Cicero'nun yaşadığı dönemin toplumsal ve siyasal özellikleri ile ilişkilendiğinde yaşlılık insan yaşamında yukarıda işaret edildiği ulaşılabilecek bir merteye insan hayatının önemli ve ayrı bir dönemidir.

“Evet, baskın hücum, uzaktan mızrak atma, kılıç elde göğüs göğse dövüşme ile değilse de sağduyu, düşünce, parlak fikirleri ile iyi iş görürdü.” (Sparta’da en şerefli vazifelerde bulunan kimselere ihtiyarlar denir.) (Cicero, 1990, s:20).

“İhtiyarlık hele şerefli bir ömür sürenlerin ihtiyarlığı insana bütün gençlik zevklerinden daha değerli sayılacak derecede büyük bir itibar kazandırır.” (Cicero, 1990, s:48) ifadeleri bu mertebenin önemine ve değerine işaret etmektedir. Bu bağlamda yaşlılıkla ilişkili olarak sıkça dile getirilen olumsuzluklar ve hor görmelerin kaynağındaki yanlış değerlemenin varlığına da işaret etmeliyiz. Bu yanlış değerlemelerin de daha çok psiko-sosyal kaynaklı olduğunu ve yaşanan çağın ve toplumun özellikleriyle bağlantılı açıklanabileceğini de vurgulamalıyız.

Bu noktada yaşlılık kavramını kendi kültürümüzle ilişkilendirirsek, yukarıda Cicero'nun düşüncelerinden hareketle işaret ettiğim felsefi değerlendirmelerin benzerlerinin bizim zihniyetimizde de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Metnin içinde de rastlanacağı gibi Türkçe’de yaşlılık kavramı ile ihtiyarlık kavramı eşanlamlı kullanılmaktadır. Ancak sözcüklerin kaynakları ve yüklendikleri anlamların farklı olduğu da aşikârdır. Bu bağlamda “yaşlılık” sözcüğü Türk Dil Kurumu sözlüğünde “yaşlı olma hali” olarak verilmekte ve daha çok biyolojik ve kronolojik bir durumu, bir olguyu tespit etmektedir. Arapça kökenli bir sözcük olan ihtiyarlık ise birincil anlam olarak “seçme, tercih etme, seçme yeteneği, özgür irade”, ikincil anlam olarak seçkin ve hayırlı ve üçüncül anlam olarak “kocalık, yaşlılık” anlamlarını ihtiva etmektedir.

Bu iki farklı sözcükten ilki daha çok bedensel ve maddi bir gelişme sürecine ikincisi ise zihinsel ve entelektüel bir güce ve potansiyele vurgu yapmaktadır. Niceliksel değerlendirmeler üzerine kurulu bilimin yaşlılığa bakışı da bu ilk anlam çerçevesinde olmaktadır. Niteliksel değerlendirmelerin amaçlandığı ve önemsendiği felsefede ise yaşlılığın ikinci anlamı öne çıkmakta konu insanın anlamı ve değeri ile ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla yaşlılık kavramının içeriğinin “seçme, özgür irade, seçkin, hayırlı” olarak belirginleşmesi imkânı olduğunda yaşlılığa bakışın belirgin şekilde değişeceği de muhakkaktır.

Bu bağlamda yaşlılık bilimsel olarak bir duruma işaret ediyorsa da niteliksel olarak bir değere işaret etmektedir. Yaşlılık toplumsal roller açısından ayrıcalıklı ve özel bir konuma sahip bir kimlik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kimliğin elde edilmesi ve sürdürülmesi zihinsel bir değişim, bir olgunlaşma ve farklılaşma sürecidir. Bu kişi olmakla eşdeğerdir. Burada kişi, rasyonel normlarla kendi başına karar verebilen, değerleri tecrübe edebilen bir bilinç içeriği ve zihin ilişkilendirilmektedir. İnsanın gerçekleştirmekle yükümlü olduğu bir bilinç süreci ve gelişimidir. İnsanın sahip olduğu biyolojik, fiziksel, sosyal ve metafizik çevrelerle ilişkisi sonucunda kazandığı değerlerde manevî ve ruhî özelliklerde yüksek bir birliğe ulaşmasıdır. Bu kişinin kendi gücü ve yeteneğiyle ideal amaçlara doğru yönelmesi vasıtasıyla olur. Yani bilinçli ve özgür bir seçime dayalı olarak kendini biçimlendirme ve bir değer ortaya koyma sürecidir. Yaşlılığın farklı bir kimlik geliştirme olarak anlamlandırıldığı bu durum onun başkaları ile olan ilişkisine de doğal olarak yansır. Yansıdığı en tipik ve yoğun alan da etik alan olmaktadır. Uzun ve derin bir olgunlaşma sürecinin sonucunda elde edilenlerin topluma aktarılması ise hem kendi kişiliğinde değerlerin yansıtılması hem de toplumun etik değerlerine katkı sağlanması şeklinde gelişir.

Sonuç

Sonuç olarak yaşlılık toplum içerisinde edinilebilecek özel ve ayrıcalıklı bir merteye olarak aslında toplumun değerleri ve kurumlarına sağladığı ve sağlayacağı önemli bir değer olarak görülmeli ve değerlendirilmelidir. Toplumsal değerlerin üretilmesi, özellikle de etik kural ve değerlerin kazanılması ve aktarılmasında yaşlıların önemli rolleri vardır. Bu bağlamda, insan olmanın gereğini ve amacını kavrayarak sahip olduğu yeteneklerini bu amaç doğrultusunda kullanarak kendi anlam ve değerini açığa çıkaracak bir yaşama sahip bir yaşlı, sahip olduğu niteliklerle o toplumun saygın bir kişisi olarak topluma ve insanlığa görevini yerine getirmiş onurlu örnek olacaktır.

Kaynaklar

- Aristoteles. (1997). Nikomakhos'a Etik. S.Babür (Çev.), Ankara:Ayraç Yayınevi.
- Aurelius M. (2004.) Düşünceler. Ş. Karadeniz (Çev.), İstanbul: Y.K.Y.
- Aydınlı Y. (2000). Farabi'de Tanrı-İnsan İlişkisi. İstanbul: İz Yayıncılık
- Cevizci Ahmet. (2007). Felsefe. İstanbul: Sentez Yayın,
- Cicero. (1994). Dostluk Üzerine. Çiğdem Dürüşken(Çev.). İstanbul:Afa Yay.
- Cicero. (1990). İhtiyarlık. A. Sarıgül (Çev.), İstanbul:M.E.B.
- Fârâbî. (1997). İdeal Devlet. A. Arslan(Çev.), İstanbul: Vadi Yayınları.

Extended Abstract

The term ethics which is the meaning of habits, customs and temperament in Greek language is used in Turkish language as morality. But with the same meaning, a distinction is made between ethics and moral in philosophy.

Morality affecting human behavior is the system of rules and values. Human attitudes and behaviors are controlled and evaluated by moral criteria. It is mentioned about four types of morality based on the meaning of moral assesment. The first of these is the morality which is related to his Creator. Second is the natural morality which based on the obligations to nature. Third, the individual morality which involves the obligations of individual for himself and the fourth is the social morality is revealed in his relationship with other people.

Ethics is the theoretical dimension of morality emerging in the realm of practice. It is the philosophical activity about the knowledge of morality. In that sense, it is the philosophical activity for obtaining the information of moral principles of life. Ethics has some important concepts like good, virtue, responsibility and freedom.

In the history of Ethics Greek philosopher Socrates making assessment of the fundamentals of human action and the determination of the ultimate objective of the action is an important step in this regard. Plato, disciple of Socrates developed a metaphysics could be produced an universal ethical principles. Despite of Plato's thought about universal and ideal goodnees, Aristotle describes the good as performing of the aims of man naturally directed. Stoics, the last representatives of the Ancient virtue ethics, have linked knowledge with virtue. The purpose of philosophy is defined as the wisdom in Medieval Islamic philosophy. Wisdom is built depending on the concept of hikmet. Likewise, Farabi, famous Turkish-Islamic philosopher, claims that man was created to achieve happiness. Happiness is a favor desiring for itself. Happiness is a goal directly, and this is an obvious thing. Men must obtain the knowledge of metaphysical field by covering the mental development steps to reach the final end.

At this point, the first thing that needs to be explained is the philosophical content of the concept of aging. In old age; A number of physiological changes are observed, usually due to chronological age, such as deep thinning and loss of elasticity, neck shortening, decreased muscle strength, decreased bone density due to calcium loss in bones, and problems with vision and hearing. However, this physiological change must also be seen as an advantage.

Cicero points out that the bodily weakening that occurs as a result of aging does not weaken a person's mental abilities but rather uses his intellectual abilities more efficiently and effectively. In other words, it claims that the time is the negative contribution to body but the positive contribution to the mind. Therefore, aging is a qualitative changing rather than a quantitative transformation. I think that this is the crucial point of the concept. This qualitative changing is closely related to wisdom and virtue. This period should be seen as a valuable and honorable level for human. Cicero considers aging as a crucial and separate period of human life as a level to be reached in human life.

If we associate the concept of old age in our own culture, we can say that the same philosophical considerations are valid our culture. In Turkish, the concept of aging and the concept of *ihhtiyar* are used synonymously. However, it is also obvious that the words have different meanings and sources. The term "aging" is given as "being aged" in the Turkish Language Association's dictionary and it is indicates that a biological and chronological situation. On the other hand, the word *ihhtiyar*, which is a word derived from Arabic, means "choice, preference, ability to choose, free will". It also includes the meaning of elite, good, elderly and *koca*.

The first of these two words emphasizes the process of physical and material development, while the second emphasizes a mental and intellectual power and strength. The view of science, based on quantitative assessments, on the aging is also within the framework of the first meaning. In the philosophy that qualitative evaluations is aimed, the second meaning of aging comes to the forefront and it is related to the meaning and value of the human. Therefore, when the content of the concept of old age changes as "*ihhtiyar*", it is certain that the view of aging will change markedly.

In this case aging refers to both quantitative and qualitative value. Aging emerges as an identity with a privileged and special position in terms of social roles. The acquisition and maintenance of this identity is a mental change, a maturation and a differentiation process.

This situation, in which old age is understood as developing a different identity, naturally also reflects on his relation with others. The ethics is the most important of these area. The transfer of what

is obtained as a result of a long and deep maturation process, is in shape both a way of reflecting the values in their own personality and contributing to the ethical values of the society.

As a result, aging should be seen and evaluated as a special and privileged grade that can be acquired in the society and as an important value that the society provides to its values and institutions. Elderly people has an important role in the generation of social values, especially the acquisition and transfer of ethical rules and values.